

Tilburg University

Lokale initiatieven

Boekema, F.W.M.; Oerlemans, L.A.G.

Published in:
Geografisch Tijdschrift

Publication date:
1989

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Boekema, F. W. M., & Oerlemans, L. A. G. (1989). Lokale initiatieven: Economische ontwikkelingen door een bottom-up benadering. *Geografisch Tijdschrift*, 23(3), 203-211.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LOKALE INITIATIEVEN;

economische ontwikkeling door een bottom-up benadering

F. BOEKEMA en L. OERLEMANS*

Inleiding

In de afgelopen jaren heeft de maatschappelijke dynamiek zich gemanifesteerd in vele belangrijke veranderingen. Zo hebben zich niet onaanzienlijke verschuivingen voorgedaan binnen de publieke en de particuliere sector en tussen deze beide sectoren. De rendementspositie van het bedrijfsleven is na een aantal bijzonder magere jaren aanmerkelijk verbeterd. In de publieke sector is het financieringsstekort aanleiding voor een jarenlange bezuinigingspolitiek geweest. Dit heeft ook consequenties (gehad) voor de plaats en het functioneren van de overheid in het algemeen en diverse (lagere) overheden in het bijzonder. In dit artikel wordt met name het beleidsveld van de regionaal economische politiek in het brandpunt geplaatst. Een dergelijke benadering stelt ons in de gelegenheid diverse aspecten die hierbij in het geding zijn nader toe te lichten en te analyseren. Als rode draad wordt het verschijnsel lokale initiatieven gehanteerd. In feite komt aldus de vraag aan bod of economische ontwikkeling ook kan worden bevorderd door bedrijvigheid en werkgelegenheid vanuit lokaal cq regionaal niveau te initiëren en te stimuleren.

Regionaal economisch beleid

Het regionale sociaal-economische beleid heeft in de loop van de afgelopen decennia veel koerswijzigingen en beleidsaccenten gekend (zie kaart 1 t/m 5).

* Dr. F. Boekema en Drs. L. L. Oerlemans, Faculteit der Economische Wetenschappen, Katholieke Universiteit Brabant.

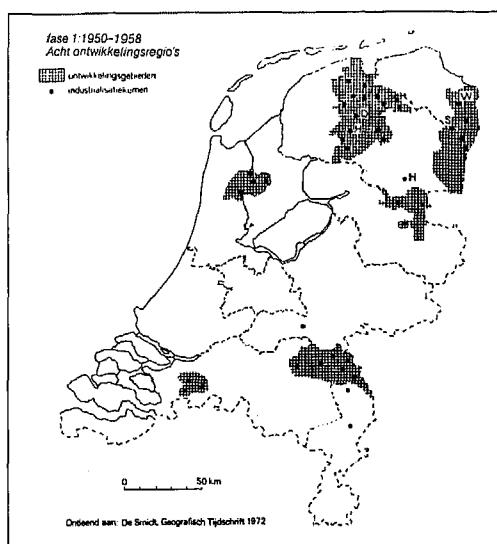
Als we ons concentreren op de jaren tachtig dan resulteert het volgende beeld:

- 1981-1986; Uitvoering van een tweesporenbeleid:

- o gelijkwaardigheidsstreven; stimulering van zwakke regio's
- o doelmatigheidsstreven; stimulering van sterke regio's met het oog op de effecten voor de nationale economie.

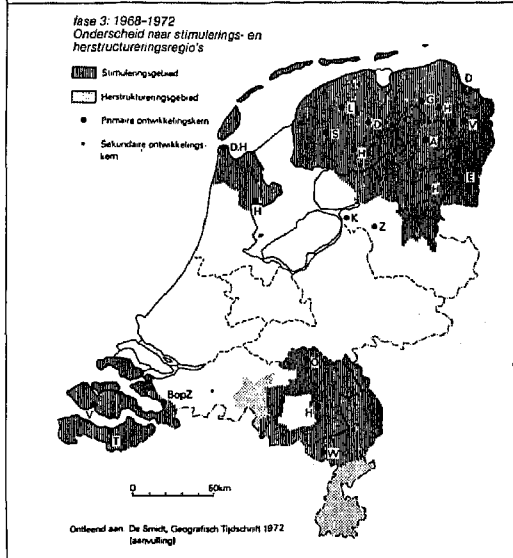
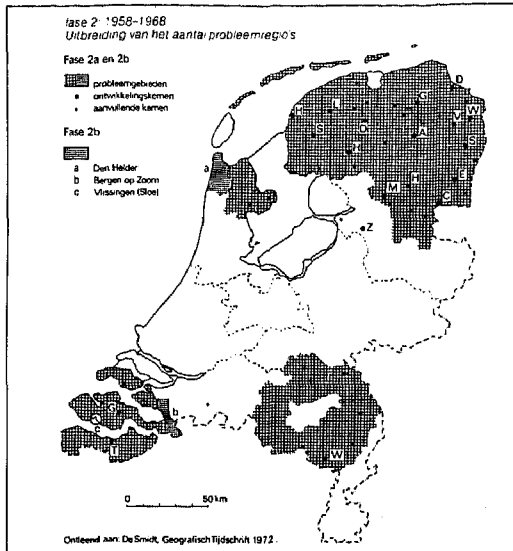
- 1986-1990; Voortzetting tweesporenbeleid onder toenemende budgettaire restricties.

De laatste Nota 'Regionaal Sociaal-economisch beleid 1986-1990' (RSEB 1986-1990) geeft een goede positiebepaling van dit

KAART 1

KAART 2

KAART 3

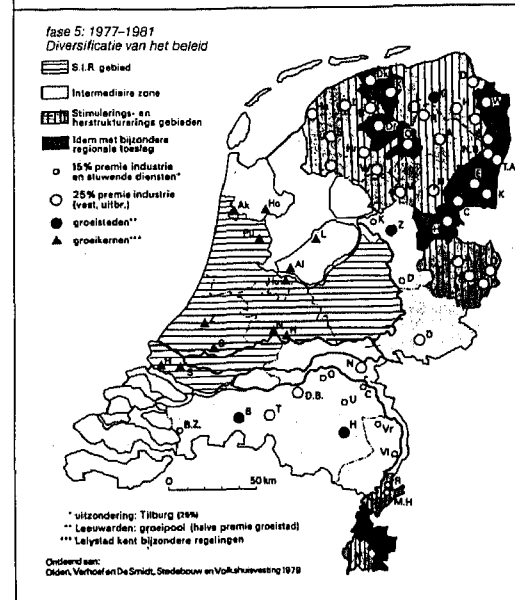
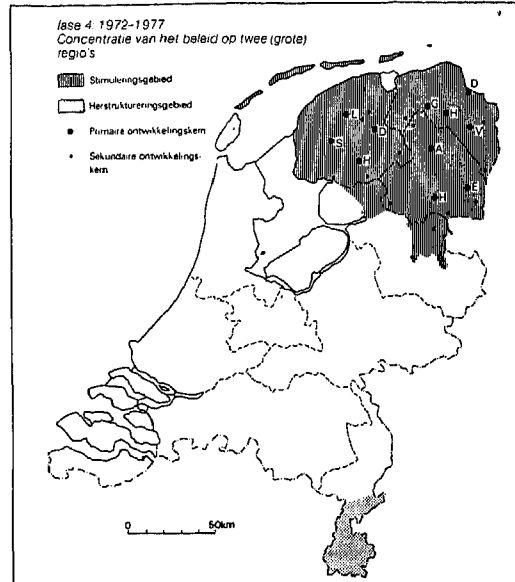
beleidsterrein. Conform het nationale sociaal-economische beleid zou uitgegaan moeten worden van een drietal vertrekpunten:

1. Terugdringing van het financieringstekort.
2. Herstel van de marktsector.
3. Voortgaande werkloosheidsbestrijding.

Aan het terugdringen van het financieringstekort is een hoge prioriteit toegekend. Dit heeft directe consequenties voor de beschikbare middelen voor het te voeren regionale beleid, zoals uit tabel 1 blijkt.

Het is duidelijk dat de beschikbare middelen voor het regionale beleid in de tweede helft

KAART 4

KAART 5

van de jaren tachtig aanzienlijk minder zijn geworden. Als we de Herijkingsnota Regionaal sociaal-economisch beleid van december 1987 bestuderen, dan lijkt de conclusie juist dat het regionale (top-down) beleid aanzienlijk afgezwakt zal worden. In kaart 6 en 7, waarin het beleid inzake het belangrijkste beleidsinstrument van de regionale investeringspremies (IPR) is gevisualiseerd, wordt deze conclusie ondersteund.

In de Nota RSEB 1986-1990 wordt ondermeer

Tabel 1. Middelen in het kader van het RSEB in miljoenen guldens per jaar. (realisatie en voornemens).

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Direct	415	319	519	372	386	389	384	384	384
Indirect	348	364	389	370	270	253	193	193	193
Totaal	763	683	908	742	656	643	638	578	578

Bron: Nota RSEB 1986-1990, p. 43 e.v.

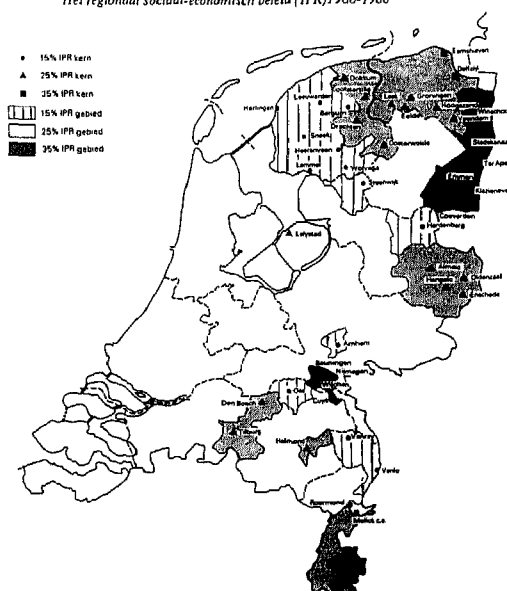
gesproken van het zogenaamde *Organiserend vermogen van regio's*. Hoewel we geen duidelijke omschrijving van deze terminologie aantreffen, zijn er wel passages te vinden die indicatief zijn: 'De eigen mogelijkheden van een regio vormen het eerste richtsnoer voor de uitwerking van het beleid. Hierin ligt een uitdrukkelijk appèl besloten aan alle verantwoordelijke bestuursorganen, het bedrijfsleven en andere groeperingen binnen de regio in kwestie om met kracht te werken aan de (verdere) ontwikkeling van deze mogelijkheden. Het rijksbeleid, dus ook het regionale beleid, kan deze functie niet overnemen. Het kan het proces slechts helpen ondersteunen' (p. 13). Dit citaat maakt in ieder geval duidelijk dat een bottom-up benadering door en vanuit de regio sterk naar de voorgrond wordt geschoven. In de onlangs gepubliceerde *Vierde Nota over de ruimtelijke ordening* wordt deze beleidsfilosofie verder uitgedragen. Zo wordt daarin expliciet gesproken van het beginsel *Regio's op eigen kracht* (p. 99). Met andere woorden (lokale) initiatieven vanuit de regio zijn noodzakelijk als bouwstenen voor het te voeren regionale beleid in de toekomst.

Lokale Initiatieven

De term *lokale initiatieven* is de letterlijke vertaling van *Local initiatives*. Deze terminologie is feitelijk niet adequaat, aangezien veelal sprake is van een bovenlokaal (regionaal) schaalniveau waarop de initiatieven zich afspelen. Het verschijnsel van lokaal geïnitieerde economische activiteiten manifesteerde zich al duidelijk in het begin van de jaren zeventig in de Verenigde Staten en Canada. De eerste symptomen werden in die periode ook zichtbaar in het Verenigd Koninkrijk. Op internationaal beleidsniveau ontstond aan het begin van de jaren tachtig groeiende belangstelling voor lokale initiatieven. Zo werd door de OESO in 1982 een actieprogramma gelanceerd onder de titel *Co-operative Action Programme on local initiatives for employment Creation (ILE)*. Ook de Europese Commissie heeft op meerdere wijzen gepoogd het

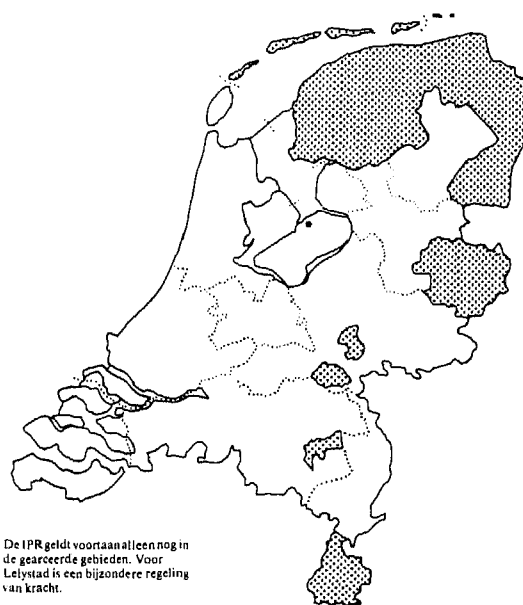
KAART 6

Het regionaal sociaal-economisch beleid (IPR) 1986-1988

KAART 7

Regionaal beleid 1988-1990: IPR.

verschijnsel lokale initiatieven te bevorderen en beleidsmatig te ontwikkelen. Zo zijn er in de afgelopen jaren consultaties en onderzoeken verricht in alle lidstaten (Boekema 1984). Bovendien zijn met behulp van het *Local Employment Development Action Programme* (LEDA) een twintigtal pilotstudies verricht in een aantal geselecteerde regio's binnen de lidstaten.

De uitdrukking lokale initiatieven was enkele jaren geleden een nog volstrekt onbekend begrip. In internationaal verband komt men verschillende definities tegen. De Commissie van de Europese Gemeenschappen verstaat onder lokale initiatieven: 'de kleinschalige ondernemingen die door individuen worden opgezet om een einde te maken aan hun persoonlijke (dreigende) werkloosheidssituatie of vorm te geven aan een behoefte tot meer vrijheid'. Het gebruik van endogene lokale potenties wordt door de Commissie van groot belang geacht. De OESO hanteert de term zowel voor kleinschalige vormen van ondernemerschap als voor intermediaire ondersteunings- en stimuleringsactiviteiten, die uit lokale en regionale netwerken voortkomen.

Een algemene definitie luidt als volgt: Lokale initiatieven zijn alle activiteiten en projecten die vanuit en binnen gemeentelijke c.q. regionale kaders worden ondernomen, gericht op het – al dan niet betaald – productief bezig zijn, waarbij veelal niet traditionele vormen en instrumenten gehanteerd worden. De toevoeging 'gericht' impliceert dat lokale initiatieven niet alleen betrekking hebben op de productieve bezigheden van personen en bedrijven zelf, maar met name op de ondersteunings- en ontwikkelingsinstrumenten c.q. -activiteiten hiervoor. De eerder genoemde OESO-definitie sluit derhalve hier slechts ten dele op aan, terwijl de EG weer een geheel andere invulling aan het begrip lokale initiatieven geeft. In haar definitie staan immers de productieve activiteiten van bepaalde lokale doelgroepen centraal.

Het werken vanuit en binnen lokale/regionale kaders houdt in dat lokale initiatieven afgestemd zijn op het geheel aan lokale wensen, behoeften, mogelijkheden en potenties. Kenmerkend voor de structuren die hierdoor ontstaan is de samenwerking van meerdere partijen die doorgaans zelfstandig en los van elkaar opereren. In die samenwerkingsverbanden kunnen we aantreffen (lagere) overheden, het bedrijfsleven, onderwijsinstellingen, intermediaire en dienstverlenende organisaties,

sociaal-culturele instellingen, etc.

Er kunnen grofweg een drietal aandachtsvelden van lokale initiatieven onderscheiden worden. In de eerste plaats initiatieven die zich richten op maatschappijvernieuwing en -verandering. Dit doel moet onder andere binnen bereik worden gebracht via het stimuleren van het mens- en milieuvriendelijk ondernemerschap en de zogeheten buurtconomieën. In de tweede plaats initiatieven die werklozen betere kansen moeten bieden op loonvormend werk. Hierbij kan men denken aan initiatieven die moeten leiden tot het oprichten van een eigen bedrijf, het scheppen van een eigen arbeidsplaats of een anderssoortige produktieve bezigheid. Hieronder vallen ook vakopleidingen en werkervaringsprojecten. De aanduiding *lokale tewerkstellingsinitiatieven* zou hierbij echter beter passen. Tenslotte zijn er initiatieven waarbij het bevorderen en optimaal ontwikkelen van hoogwaardige (technologische) bedrijvigheid een sleutelrol speelt.

Met deze driedeling worden ook weer verschillen met de EG- en de OESO-benadering zichtbaar. Volgens de EG-definitie beperken lokale initiatieven zich vrijwel uitsluitend tot tewerkstelling van werklozen of bepaalde bevolkingsgroepen (vrouwen, etnische minderheden, enz.). Volgens de OESO-definitie gaat het om alle vormen van kleinschalig ondernemerschap.

Een grote handicap bij het onderzoek en de analyse van lokale initiatieven in het verleden was het gebrek aan betrouwbaar cijfermateriaal. Incidenteel was wel enig datamateriaal beschikbaar, maar een totaaloverzicht ontbrak. Inmiddels zijn er enkele empirische onderzoeken verricht die meer zicht bieden op kwantitatieve en kwalitatieve implicaties van lokale initiatieven. In ons land is het eerste systematisch opgezette inventariserend onderzoek vastgelegd in de zogeheten *Atlas van lokale initiatieven in Nederland* (edities 1983, 1984 en 1985/86). In de laatst gepubliceerde Atlas van lokale initiatieven zijn alleen die initiatieven geregistreerd die een meer duurzaam karakter en opzet hebben. Dit impliceert dat alle incidentele, eenmalige en ad-hoc activiteiten en projecten niet zijn vastgelegd. Aldus biedt deze Atlas een redelijk betrouwbaar beeld van de kwalitatieve en kwantitatieve aspecten en implicaties van lokale initiatieven in ons land. Wel dient hierbij opgemerkt te worden dat de dynamiek dermate groot is, dat alleen een permanente inventarisatie en registratie zicht kan

bieden op de actuele stand van zaken.

Een interessante vraagstelling richt zich op de krachten en processen die achter deze lokale initiatieven schuil gaan. Met andere woorden: welke factoren leiden tot de heropleving van de wetenschappelijke en beleidsmatige aandacht voor de lokale en regionale economische ontwikkeling en groei?

Regionale regeneratie en revitalisering

De regionale en lokale aanpak van de sociaal-economische problematiek komt de laatste tijd steeds sterker in de belangstelling te staan. Economische ontwikkeling heeft immers duidelijke ruimtelijke dimensies. Enerzijds gaat het hierbij om mondiale ontwikkelingen, anderzijds zien we de op een lokaal c.q. regionaal draagvlak gebaseerde economische ontwikkelingen. Op mondiaal niveau kan ondermeer gewezen worden op de opkomst en de doorbraak van nieuwe industrielanden (NIC's) en de geleidelijke neergang en ondergang van 'oude' industriële mogendheden. Binnen nationale kaders is ook sprake van een ruimtelijke dynamiek, getuige de verschuivingen van de economische zwaartepunten in de Verenigde Staten en andere Westerse industrielanden, waaronder Nederland. Bij het bestuderen van de samenhangen tussen (ruimtelijke) herindustrialisatie en technologie spreken Zegveld en Rothwell van een *regionale regeneratie*. In hun woorden: 'Gezien vanuit de noodzaak tot herindustrialisatie, dat wil zeggen het tweevleugelen van structurele industriële verschuivingen, zullen wij hieronder argumenten aanvoeren voor het voeren van een endogeen regionaal beleid, gebaseerd op het doen toenemen van het lokale innovatie-potentieel van de ontwikkelingsregio. Met andere woorden wij leggen meer nadruk op een beleid gericht op het creëren van nieuwe techno-economische combinaties binnen de regio, dan op de import van combinaties van buitenaf' (Zegveld & Rothwell, 1985, p. 206). Deze benadering komt in feite neer op de concrete toepassing van een lokale/regionale 'bottom-up-approach'. Een adequaat sociaal-economisch beleid, uitgaande van – en geënt op – de technologische ontwikkeling kan twee doelen tegelijk dienen: enerzijds het bevorderen en stimuleren van kleinschaligheid in productieprocessen en anderzijds het aanwenden en exploiteren van lokaal/regionaal aanwezige grondstoffen, hulpbronnen en andere potenties. Een goede basis en kader voor dergelijk beleid kan gevonden worden in het regionale

sociaal-economisch beleid. Binnen de betrokken ruimtelijke entiteit (de gemeente c.q. de regio) moet een economische ontwikkeling gerealiseerd worden, waarbij de aanwezige potenties en de technologische ontwikkeling als hoofdelementen naar voren komen. Voor het uitvoeren van dit beleid ligt er de uitdaging om een (zelf)organiserend vermogen te genereren, zodat er een combinatie van krachten ontstaat, waarbij meerdere economische actoren betrokken zijn.

Het regionale sociaal-economisch beleid was vele jaren bij uitstek het domein van de centrale overheid. Via financiële injecties met behulp van subsidies en premies en het verbeteren van de technische en sociale infrastructuur, trachtte de centrale overheid een kader te scheppen waarin 'het regionale klimaat' zich in gunstige zin zou ontwikkelen. Ondernemingen werden gestimuleerd zich te (her)vestigen in bepaalde regio's. De wijze waarop de centrale overheid de groei in achtergebleven gebieden wilde bewerkstelligen, was veelal sterk gebaseerd op de groeipoolgedachte zoals die in de jaren vijftig door Perroux ontwikkeld was (Perroux 1955). Deze theorie gaat uit van één of enkele grootschalige economische activiteiten (bedrijven), die nieuwe activiteiten genereren en bestaande van elders aantrekken. De vorming van industrialisatie- en ontwikkelingskernen, de stimulering van de vestiging van filiaalbedrijven en de aanleg van moderne zeehavens (Delfzijl en Sloegebied), kunnen als exponenten van dit beleid gezien worden. Toch kan het regionale beleid dat geënt was op de groeipoolgedachte niet als een onverdeeld succes gelden. Er waren ook dramatische mislukkingen, zoals het grootschalige Industrie-terrein Moerdijk tot voor kort pijnlijk illustreerde.

Uit bovenstaande kan ondermeer geconcludeerd worden dat bij het te voeren ruimtelijk-economisch beleid de mogelijkheden en behoeften van de kleine(re) onderneming alsmede de aanwending en exploitatie van lokaal c.q. regionaal beschikbare kennis, middelen en krachten centraal dienen te staan. Deze aanpak wordt ook door de EG en de OESO als endogeen regionaal economisch beleid gekenschetst. Kenmerkend voor de endogene aanpak zijn met name twee aspecten. Ten eerste de benutting van potenties en mogelijkheden in een bepaald gebied. Ten tweede de samenwerking tussen verschillende partijen bij het transformeren van de potenties in concrete

projecten en acties ten behoeve van de regionale ontwikkeling, met andere woorden het lokale/regionale organiserend vermogen. Een van de conclusies van een OECD-workshop over technologie en regionale ontwikkeling luidde: '... the future of each region depends on the determination, co-operation and imagination of all the different actors involved. A region must not simply be a "soulless" geographical framework or an institutional structure, it has to be an active and determined community. Ideas and plans, scenarios and programmes are worthless without actors of high standards and skills' (OECD, 1984, p. 55).

Endogene ontwikkeling; de netwerkfilosofie.

Het opsporen van potenties, het bijeenbrengen van de participanten en het opzetten van acties en projecten kan samengevat worden onder de term endogeen ontwikkelingsbeleid. Via een endogeen stimulerings- en ondersteuningsbeleid kan de dynamiek in de regio worden bevorderd. Een optimaal kader voor het realiseren van dynamiek bieden institutionele netwerken. Deze bestaan uit plaatselijk werkzame of gevestigde actoren die om uiteenlopende motieven ondersteuning willen bieden aan bepaalde regionale doelen of doelgroepen. Hiertoe wenden de actoren in de netwerken de hun ter beschikking staande middelen en mogelijkheden aan, zoals kennis, mankracht, creativiteit, invloed, faciliteiten en financiële middelen.

Op meerdere wijzen kunnen relatienetwerken een bijdrage leveren aan de regionale dynamiek:

- Mogelijkheden en middelen komen binnen bereik die anders niet of in mindere mate zouden kunnen worden aangewend.
- Als afgeleide hiervan kunnen projecten en acties tot stand komen, waartoe regionale partijen individueel niet in staat zijn, zoals de opbouw van een telecommunicatie-infrastructuur. Hiermee kunnen de voor de toekomst belangrijke hoogwaardige bedrijven worden aangetrokken en gestimuleerd.
- Via netwerken kan bundeling van mogelijkheden en middelen plaatsvinden zodat synergie-effecten kunnen optreden.
- De regionale invalshoek van netwerken biedt een optimaal klimaat voor modificatie van het verkregen instrumentarium aan de behoeften en mogelijkheden van het gebied.
- De korte lijnen tussen bron en subject mede als gevolg van de horizontale opbouw van een

netwerk verhogen de effectiviteit.

- De flexibele structuur van netwerken maakt effectieve aanpassing van het instrumentarium aan gewijzigde omstandigheden mogelijk.

De institutionele relatienetwerken vormen op zich geen groeipool volgens het eerder vermelde concept. Wel zou het instrumentarium waardoor ze trachten hun doelstellingen te realiseren met een groeipool vergeleken kunnen worden. De netwerken moeten beschouwd worden als een ruimtelijk motorisch element. Toch zijn er belangrijke verschilpunten te onderkennen met het motorisch element in de 'oude' groeipooltheorie. In de traditionele theorie staat de motoriek ten dienste van het functioneren van de groeipool. Bij netwerken staat die regionale dynamiek echter zelf centraal. Het instrumentarium is geheel aan dit doel ondergeschikt gemaakt en dit heeft consequenties voor het regionale groeiproces. Vanhove wijst op de structurele achteruitgang van gebieden als gevolg van het steriel worden van de motorische elementen van de groeipool (L. H. Klaassen (red.), 1972, p. 121). Dit houdt verband met structurele vraag- en aanbodverschuivingen elders, waardoor de bindingen van de groeipool aan belang inboeten. Dit gevaar is bij netwerken minder aanwezig omdat de instrumenten zich primair richten op de regionale dynamiek, zodat ze zich voortdurend zullen proberen aan te passen aan de regionale behoeften en mogelijkheden.

In feite voldoen relatienetwerken aan de definitie, zoals die door Vanneste is gegeven '... een geheel van economische elementen, geconcentreerd in een geografische ruimte, waartussen bepaalde bindingen bestaan die de groei ondersteunen' (Vanneste 1967). Milhau, Davin en Perroux maakten reeds duidelijk dat hiertoe ook infrastructuurle voorzieningen gerekend kunnen worden. Ze voldoen aan de drie kenmerken zoals door Vanneste geformuleerd:

1. interne verwevenheid tussen de diverse elementen met economische valenties,
2. mogelijkheid tot multiplier-effect,
3. geografische concentratie.

De nieuwe regionaal-economische conceptie, steunend op de netwerkfilosofie, poogt aan te sluiten bij de technologische, economische en maatschappelijke veranderingsprocessen. Hierdoor vindt er onder andere een verschuiving plaats van groot- naar kleinschalige be-

drijfsactiviteiten, van ruimtelijke concentratie naar spreiding. Ook neemt hierdoor het belang van de plaatselijk aanwezige potenties in de meest ruime zin van het woord toe.

Een endogene regionale aanpak biedt de beste mogelijkheden om op dit proces in te spelen en hiervan gebruik te maken voor het realiseren van economische beleidsdoelstellingen. Om regionale dynamiek te bewerkstelligen wordt uitgegaan van den concept dat grote gelijkenis vertoont met de 'klassieke' groeipoolgedachte. De nieuwe groeipoolfilosofie is echter gebaseerd op kleine ondernemingen en een samenhangend geheel aan instrumenten om deze te ondersteunen en te stimuleren. Het motorische element in deze groeipool bestaat uit netwerken van regionale bedrijven, instituties, overheden en personen die ondersteuning bieden aan de ondernemingen of aan de instrumenten.

Een concreet voorbeeld is een bedrijvencentrum. Enerzijds behoort een dergelijk centrum tot het ondersteuningsinstrumentarium voor kleinere bedrijven, anderzijds functioneert een bedrijvencentrum door de fysieke bundeling van kleinere bedrijven en de bindingen tussen de verschillende elementen als een meer grootschalige groeipool. Men verwacht dat bedrijvencentra een bijdrage kunnen leveren aan de regionale economische ontwikkeling en tevens ondersteuning kunnen bieden aan het gevestigde bedrijfsleven. Onder een bedrijvencentrum moet verstaan worden een verzameling bedrijfsruimten die een ruimtelijke samenhang vertonen en door een beheersinstantie aan meerdere zelfstandige ondernemingen worden aangeboden, eventueel aangevuld met een pakket aan gemeenschappelijke diensten en voorzieningen.

De gekozen doelgroep en de (inhoudelijke) vormgeving van een bedrijvencentrum kunnen aanzienlijk verschillen. Zo zijn er centra voor hoogwaardige innovatieve ondernemingen, voor starters, voor bedrijven met een binding aan kenniscentra en vele andere vormen. Vaak komen combinaties van doelgroepen in centra voor, zoals hoogwaardige innovatieve ondernemingen tezamen met starters of (door)starters gecombineerd met spin-off bedrijven.

Het te voeren regionaal-economisch beleid

De endogene conceptie heeft in de eerste plaats consequenties voor de lagere overheden. Hun rol en verantwoordelijkheid wordt groter dan in het traditionele beleid het geval

was. Hoewel in de Nota RSEB 1986-1990 ten principale gekozen wordt voor 'bestendiging van de doeleinden en de functie van het regionale beleid binnen het ruimere kader van de sociaal-economische politiek' (p. 5), wordt een belangrijke plaats toegemeten aan de regionale actoren, dat wil zeggen alle verantwoordelijke bestuursorganen, het bedrijfsleven en andere groeperingen binnen de regio. Essentieel voor de economische ontwikkeling wordt het organiserend vermogen van de regio geacht: 'De vaart van het proces wordt bepaald door de ideeën en het initiatief die uit het gebied zelf komen en door de slagvaardigheid waarmee ze worden gerealiseerd'. Ook vindt men dat de maatregelen en projecten zoveel mogelijk gericht moeten zijn op vernieuwing: 'Het gaat er vooral om die activiteiten te ondersteunen en tot ontwikkeling te brengen, waarvan daadwerkelijk impulsen uitgaan op de structuur van de regionale productie en werkgelegenheid'.

De uitgangspunten van de nota sluiten volledig aan bij de hierboven voorgestelde endogene regionale aanpak. Consequentie hiervan zou wel moeten zijn dat de centrale overheid hiertoe de ruimte biedt en zich niet meer vooraf bindt aan de hoogte van het bedrag dat ieder van de regio's krijgt toegewezen. Die verdeling zou achteraf moeten geschieden op basis van de kwantiteit en met name de kwaliteit van de ingediende plannen. De concurrentie die hierdoor tussen de regio's zal ontstaan om een aandeel in de totaal beschikbare middelen te verwerven, leidt tot meer en beter gefundeerde plannen.

De lagere overheden zullen de basis voor hun regionale ontwikkeling moeten zoeken in de eigen regio. Bij de uitwerking van dat beleid moet wel rekening worden gehouden met dezelfde basisvoorwaarden als voor het traditionele exogene beleid. Dit betekent dat moet worden nagegaan welke potenties en knelpunten in de regio aanwezig zijn. Vervolgens zal bekeken moeten worden welk instrumentarium hiervoor moet worden ingezet, van welke partijen ondersteuning kan worden verkregen en tenslotte via welke regionale structuren het beleid moet worden geëffectueerd. De economische potenties en knelpunten worden in belangrijke mate bepaald door het produktiemilieu en de produktiestructuur en arbeidsmarkt.

Na onderzoek van de regionale behoeften en mogelijkheden moet een effectief en efficiënt werkend instrumentarium worden ont-

wikkeld. Bij het ontwikkelen en exploiteren van een ondersteunings- en ontwikkelings-instrumentarium voor een endogeen beleid zal de zelfwerkzaamheid van de regio centraal moeten staan. Dit vereist een sterk organiserend vermogen van de regio. De overheid kan dit beleid het best realiseren via bondgenootschappen met derden. In de Nota RSEB 1986-1990 wordt een belangrijk voordeel hiervan gesignaleerd: 'Contact, samenwerking en coördinatie tussen de verschillende actoren kan een meerwaarde doen ontstaan, die uitgaat boven de som der delen. Langs deze weg vormen zich netwerken en kan het organiserend vermogen van de regio versterkt worden'. (p. 8).

De samenwerking van partijen bij de ontwikkeling en exploitatie van instrumenten voor een endogeen regionaal ontwikkelingsbeleid kan op verschillende wijzen worden gestructureerd. (Boekema, *et al.* 1984).

In de eerste plaats via een structuur waarbij de instrumenten volledig zijn geïntegreerd in bestaande regionale organisaties. Meestal houdt zich een bepaalde afdeling van die organisatie met de ontwikkeling en exploitatie bezig. Om de effectiviteit te vergroten hebben de direct betrokkenen netwerkrelaties opgebouwd met andere regionale actoren voor aanvullende ondersteuning in de ontwikkelings- of exploitatiefase van het project. Deze actoren zijn voor een deel ook actief op het gebied van bedrijfssteun of ruimtelijke ontwikkeling. Het Bureau Bedrijfscontacten van de gemeente Leiden is hiervan een goed voorbeeld.

In de tweede plaats via een samenwerkingsverband per project tussen twee of meer bestaande organisaties. Om het project tot ontwikkeling te kunnen brengen of te kunnen exploiteren zijn medewerkers van de betrokken organisaties voor deze activiteit vrijgemaakt. Veelal ontstaat rond de projecten een relatienetwerkstructuur. Onder andere de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders heeft zich van deze aanpak bediend bij de uitwerking van haar endogene ontwikkelingsbeleid in Almere.

Een derde mogelijkheid is het opzetten van een zelfstandig bureau dat door één of meer

(boven)regionale partijen is opgezet. Ook hier ontstaan rond het bureau en soms ook bij de afzonderlijke projecten die door het bureau worden opgezet relatienetwerkstructuren. De activiteiten van het bureau kunnen zich beperken tot één doel of doelgroep (bijvoorbeeld startersvoorlichting door een bureau 'Word je eigen Werkgever') of meerdere doelen en doelgroepen. Het instrumentarium is in dat laatste geval uitgebreid. Voorbeelden hiervan zijn BedrijfsRegio Den Bosch en de NV REDE in Eindhoven.

Voorgaande heeft duidelijk gemaakt dat er een toenemend belang gehecht wordt aan de bijdrage van de sociaal-economische ontwikkeling van gemeenten en regio's aan de nationale economisch groei. In diverse onderzoeken is aannemelijk gemaakt dat grotere steden en stedelijke regio's een duidelijke incubatiefunctie (kunnen) vervullen (Van de Berg 1987; Davelaar *et al.* 1986, 1987). Het feitelijk realiseren van de economische trekpaardfunctie door steden en verstedelijkte regio's is daarmee nog niet geëffectueerd. Er zal een beleid gevoerd moeten worden dat de lokaal en regionaal aanwezige economische potenties optimaal uitbuit. De *Vierde Nota over de ruimtelijke ordening* heeft hiertoe de eerste – zij het globale – aanzetten geleverd.

Er kunnen voldoende voorbeelden gegeven worden van succesvol economisch beleid waarbij voor lokale initiatieven een belangrijke rol is weggelegd. Wellicht zijn de tientallen succesvolle bedrijventra die als katalysator functioneren in de lokale/regionale economie nog wel de meest aansprekende voorbeelden. Diverse andere typen projecten zoals innovatiewerkplaatsen, startersinitiatieven, educatie en trainingprogramma's etc. kunnen hiervoor ook model staan (Verhoef *et al.* 1985, 1986). In de jaren negentig zal het stimuleren van de economische ontwikkeling op lokaal en regionaal niveau naar verwachting een toenemende katalysatorfunctie kunnen krijgen. Diverse opmerkelijke resultaten met betrekking tot actuele lokale initiatieven lijken vooralsnog deze conclusie te onderbouwen (Atlas lokale initiatieven in Nederland 1985/86, pp. 1-30).

Literatuur:

ATLAS VAN LOKALE INITIATIEVEN IN NEDERLAND, 1985/'86, (1985), Lelystad.
BERG, L. VAN DE (1987), Een stedelijk reveil, SMO-boek.
BOEKEMA, F. W. M. & L. H. L. VERHOEF (1986), Lokale

initiatieven; naar een nieuwe conceptie van regionale ontwikkelingen in theorie en praktijk. Lelystad.
BOEKEMA, F. W. M. *ET AL.* (1984), Lokale werkgelegenheidsinitiatieven in Nederland, Almere/Lelystad.

- BOEKEMA, F. W. M. (1987), Naar een sociaal-economisch beleid op lokaal en regionaal niveau. SMO-informatief 87-4, Den Haag.
- BOEKEMA, F. W. M., L. OERLEMANS & A. J. HENDRIKS (1987), Kansrijkheid en economische potentie: Top-down en bottom-up analyses. Research Memorandum FEW 294. KUB, Tilburg.
- DAVELAAR, E. & P. NIJKAMP (1987), De incubatiehypothese: Stedelijk reveil door middel van innovatie? Maandschrift *Economie*.
- DAVELAAR, E. & P. NIJKAMP (1986), De stad als broedplaats van nieuwe activiteiten. Stedebouw en Volkshuisvesting, februari 1986.
- EEC (1983), A Report on the programme of consultations on local employment initiatives.
- EEC (1983), Community action to combat unemployment; the contribution of local employment initiatives. Brussel.
- JUNNE, H. (1985), Terug naar de regio? Kansen voor een regionale herintegratie van productie en consumptie ten gevolge van de ontwikkeling van nieuwe technologie. *Tijdschrift voor Politieke Economie*.
- KLAASSEN, L. H. (1972), *Regionale Economie*, Groningen.
- NOTA REGIONAAL SOCIAAL-ECONOMISCH BELEID 1986-1990 (1985), Den Haag.
- OERLEMANS, L. (1986), Een regionaal economisch profiel van het streekgewest westelijk Noord-Brabant. Economisch Instituut Tilburg.
- OERLEMANS L., F. BOEKEMA & A. HENDRIKS (1987), Tilburg, een hart met kracht. Een onderzoek naar de economische structuur en mogelijkheden van Tilburg, Economisch Instituut Tilburg.
- OECD (1982), Co-operative Action Programme on local initiatives for employment reaction (ILE). Paris.
- OECD (1983), Employment outlook. Paris.
- OECD (1984), Analytical Report on research, technology and regional policy. Paris.
- PERROUX, F. (1955), Note sur la notion de pôle de croissance. *Economie Appliquée*.
- VERHOEF, L. ET AL. (1985), Economische ontwikkeling door samenwerking op regionaal niveau; het voorbeeld Twente. Lelystad.
- VANNESTE, O. (1967), Het groeipoolconcept in de regionaal-economische politiek, Antwerpen.
- SMIDT, M. DE (1986), Regionaal beleid op de terugtocht, Stedebouw en Volkshuisvesting, pp. 39-42.
- SMIDT, M. DE (1988), De nieuwe zeven Provinciën, Stedebouw en Volkshuisvesting, pp. 186-190.
- VIJFDE NOTA OVER DE RUIMTELIJKE ORDENING (1988), Den Haag.
- ZEGVELD, W. & R. ROTHWELL (1985), Herindustrialisatie en technologie, Den Haag.